

A Hazai és Külföldi Tudósítások beszámolója Peter Krafft I. Ferencet ábrázoló festményéről 1818-ból. A József nádor kezdeményezése nyomán az 1820-as évek első felében kibontakozó hazafias akciónak – hogy tudniillik a magyar rendek Peter Krafft osztrák festővel a Nemzeti Múzeum képgyűjteménye számára a hazai történelemből vett jeleneteket ábrázoló festményeket készítették – mind az emlékműállítás, mind a történeti festészet honi kezdeteivel foglalkozó kutatás – különösen az utóbbi évtizedekben – kiemelt figyelmet szentelt.¹

Az azonban talán már kevésbé köztudott, hogy az akciói nemcsak a hazai történeti festészet 19. század eleji kibontakozásában programadóként közvetett szerepet játszó Joseph Hormayrnek,² az osztrák birodalmi patriotizmus képviselőjének, illetve Kazinczy Ferencnek szellemi vonzáskörébe tartozó tudósok és literátorok,³ hanem a korabeli hazai sajtó is figyelemmel kísérte. A festmények

¹ ESZTEGÁR László: *Kazinczy és Krafft Péter Zrínyi-képe.* = Művészet 1905. 64–67.; VASIC, Pavel: *Die Kunst Peter Kraffts.* = Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege. 1960. 58–69.; VANCSA, Eckart: *Zu dem „Vaterländischen Historien“ Peter Kraffts.* = Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 1974. 158–170.; GALAVICS Géza: *A történeti téma.* In: *Művészet Magyarországon 1780–1830.* Bp. 1980. 61–65.; Uő.: *A történeti hagyomány képzőművészeti hordozói.* = *Ars Hungarica* 1981. 2. sz. 201–202.; Uő.: *A Zrínyi kirohanása téma története (Peter Krafft képe és hatása).* In: *Művészet Magyarországon 1830–1870. I.* Bp. 1981. 61–65.; RÓZSA György: *Kazinczy a műbíráló.* = *Ars Hungarica* 1981. 2. sz. 206–208.; FRODL-SCHNEEMANN, Marianne: *Johann Peter Krafft 1780–1856. Monographie und Verzeichnis der Gemälde.* Wien–München, 1984. 66–70, 152–153.; SINKÓ Katalin: *A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai.* = Művészettörténeti Értesítő 1983. 4. sz. 189.; Uő.: *Kazinczy Ferenc és a műgyűjtés.* = *Ars Hungarica* 1983. 2. sz. 271.; SZABÓ Júlia: *A XIX. század festészete Magyarországon.* Bp. 1985. 11–12, 117.; SINKÓ Katalin: *A profán történeti festészet Bécsben és Pest-Budán 1830–1870 között.* = Művészettörténeti Értesítő 1986. 3–4. sz. 111.; CIFKA Brigitta: *„L'Empereur Francois couronné roi de Hongrie” par J. P. Krafft.* = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts. Bp. 1993. 121–126.; CENNERNÉ WILHELM B Gizella: *A Zrínyi család ikonográfiája.* Bp. 1997. 24, Kat.: A 113.; CIFKA Brigitta: *Johann Peter Krafft: Habsburg Rudolf és a szerzetes.* = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts. Bp. 1998. 229–231.; GALAVICS Géza: *A szigetvári Dorffmaister-freskó és a Festetichék.* In: *Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára.* Szerkesztette: BARDOLY István, LÁSZLÓ Csaba. /Művészettörténet – Műemlékvédelem 10./ Bp. 1998. 313–314.; *Történelem-kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon.* Magyar Nemzeti Galéria kiállítási katalógusa. Szerkesztette: MIKÓ Árpád, SINKÓ Katalin. Bp. 2000. 529–531. SINKÓ Katalin szócikke.

² A Hormayr által szerkesztett Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunstban megjelent írásra reflektáló felhívás (Tudományos Gyűjtemény 1821. III. 124.) a hazai művészeket a honi történelem eseményeinek festményeken történő megörökítésére buzdította. SINKÓ: *i. h.* 1986. 99.; Hormayrnek a történeti festészetéről kifejtett nézeteit Thaisz András már korábban is ismertette. (Tudományos Gyűjtemény 1819. I. 120–121.) SZENTESI Edít: *Birodalmi patriotizmus. Történelemszemlélet, történetírás, történeti publicisztika és történeti témák ábrázolása az Osztrák Császárságban 1828-ig.* In: *Történelem-kép. ...* 2000. 84.

³ Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Wien, 1821. 5–7. uo. 1822. 39, 813.; *Die Gemähldeausstellung des Professors und akademischen Historienmahlers Peter Krafft, auf der Biberbastey...* uo. 1825. 359–361.; F. C. WEIDMANN: *Die Ausstellung der neuesten Gemälde Peter Kraffts.* = Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode. 19. Mai 1825 497–501. *Nikolaus Zrínyi in Szigeth. Frey nach dem Ungarischen des Franz von Kazinczy. Mit einigen Worten über Peter Krafft, und seine Kunstausstellung im Monat May 1825.* Wien, 1825. 23–29.; KAZINCZY Ferenc: *Zrínyi Miklós Szigetvárott.* = Hebe 1825. 2–22. A készülő képpel kapcsolatban Kazinczy körében folyó korabeli levelezésről l. GALAVICS: *i. m.* 1998. 314.

elkészítésére buzdító, Budán megjelentetett felhívást⁴ például – melyben a 18–19. század fordulóján megerősödő nemzeti-hazafias szemléletű emlékmű-gondolat pontos és szemléletes megfogalmazást nyert – a *Pressburger Zeitung*⁵ mellett a *Magyar Kurír*⁶ is közölte.

A "mai Postával" – olvashatjuk 1822-ben a bécsi magyar újságban – „következendő nyomtatott jelentést vettünk:

„A' nagy és nemzeti ditsősségre tartozó tetteknek mesterséges leábrázolások, eleitől fogva leghathatósabb eszköz volt, 's jeles viselt dolognak a' világ előtt eleven emlékezetben lehető fenntartására, és ilyen munkával foglalatoskodni, egy kész művésznek legillendőbb elhatározása.” Peter Krafft, „a' ki tekintetes Nemes Pest, Békés, Nógrád 's több Vármegyék számokra készített festései által a' mestermívekben gyönyörködő Magyar Hazafijak előtt is már eléggé ismeretes, feltette magában, hogy a' K. Magyar Muzeum számára Zrinyinek a' Szigetvári hídon lett vitézi elesést és halálát mint legfelségesebb példáját a' Királyért 's Hazáért esett nagylelkű magafeláldozásának, egy festésben leábrázolja, melynek nagysága 22 lábnyi...”

A művész szándéka végrehajtásához 300 „Subscribens Hazafijak” 10–10 ezüstforintját várja. A császár kegyelmes tetszése – olvashatjuk ugyanezen az oldalon – „mellyet a' Zrinyi vitézi halála örök emlékezetére jelesen készített festésen kinyilatkoztatni méltóztatott...”⁷ azon közönyt gerjesztette, hogy a' Nemzeti Magyar Muzeum még több illy jeles mestermívekkel díszíttetnék.” Az I. Ferenc koronázását ábrázoló festmény előreláthatólag 5000 Ft-ba, a Mária Teréziát és a gyermek II. Józsefet az 1741. évi pozsonyi országgyűlés előtt ábrázoló kép pedig 3000 Ft-ba fog kerülni. Az 1000 Ft költséggel elkészítendő ércoltárban azt a díszes könyvet tartanák, amely a 10–10 ezüst forintot felajánló 900 hazafi nevét tartalmazná.

Három évvel később a formai és a tartalmi elemekre egyaránt kiterjedő, aprólékos ismertetést közölt a Ferenc császár budai koronázását, illetve Zrinyi kirohanását ábrázoló két elkészült festményről a *Wiener Zeitung* felkeszámolója⁸ alapján az *Ofner und Pester Zeitung* és a bécsi *Magyar Kurír*.⁹ A bécsi tudósító dicsérte a pesti Nemzeti Múzeum számára készült festmények jól sikerült kompozícióját, a kosztümökkel elért festői hatást, az életteli és világos kifejezést. A koronázási képen – írja – a szereplők méltóságteljes nyugalma, a Zrinyi kirohanását ábrázoló festményen ezzel szemben a harci jelenet mozgalmassága, elevensége ragadhatja magával a műértő szemlélőt. Megemlíti, hogy a császári pár tetszését is elnyerő képeket Pestre küldésük előtt a bécsi közönség – egy külön e célra a Biberbástya mellett kialakított ideiglenes építményben – 1 bécsi Forint belépődíj ellenében megtekinthette.

*

A kortárs kulturális események – köztük a művészeti élet hírei – iránti élénk korareformkori közérdeklődést jelzi ugyanakkor, hogy a hazai sajtó már egy korábbi, József nádor felhívásának

⁴ *Die Darstellung großer, der National-Ehre angehöriger Handlungen durch die Kunst, war von jeher das wirksamste Mittel, große Thaten im lebendigen, und allgemeinen Andenken zu erhalten, und die Beschäftigung damit enthält des Künstlers würdigste Bestimmung.* H.n. é.n.

⁵ *Pressburger Zeitung* 1822. 465–466. A forrást említi – többek között – GALAVICS: i. m. 1998. 314.

⁶ *Magyar Kurír* 1822. I. 319–320.

⁷ A császár tetszése – mint a *Pressburger Zeitung* 1822. május 17-i számában „a hónap elején megjelent” felhívás alapján közölt szövegből is kiviláglik – Krafft vállalkozását illethette, hiszen a nagyméretű, reprezentatív festmény csak 1825-ben készült el.

⁸ *Wiener Zeitung* 1825. április 15. 374. (Az oldalszámozás téves.)

⁹ *Ofner und Pester Zeitung* 1825. 513–514., *Magyar Kurír* 1825. I. 230–231.

mintegy előképét, előkészítését jelentő festmény-rendelési ügynek is figyelmet szentelt. Egy 1818-ban megjelent tudósítás Peter Krafft 1816-ban készített, I. Ferencet ábrázoló egészalakos állóképe¹⁰ keletkezésének történetét és kompozícióját írta le.

„A nagy történeteket csak nagy lelkek szokták elevenen érezni. Illy történet volt I. Ferenc Felséges Urunknak Páris városába győzedelmes bemenetele, mely a' hoszszas háborúnak végét szakasztotta, a' Nemzeteknek az óhajtott nyugodalmat, az Országoknak a' boldogító rendet vissza adta. Minthogy ezen szerentsének a' Magyar Hadak egyik fő eszközei voltak, akár a' zsoldos Katonaságunkat, akár a' könnyű Lovagjainkat tekintsük, Ts. Nemes Pest Vármegyének Rendei azon nemes gondolatra fakadtak, hogy ezt a' történetet valamely kellemetes módon megörökösítsék. Elvégezték tehát, hogy Felséges Urunknak képét azon szempillantatban lefestessék, midőn Páris városából a' két Szövetséges Felség I. Sándor Orosz Tsászár, és Fridrik Wilhelm Burkus Király elejébe jöve. Hogy ezen jelenésnek Felséges Urunkra nézve legnagyobb tekintetet adjanak, az ő Felsége személyit természeti állásában, Magyar Fő Vezéri öltözetben iratták. Mellette áll a' kevély magyar szerszamos paripa, 's utánna a' Magyar Testőrök, és egyéb Vitézek. Jobbról a' tisztelt két Felség közelget, 's megettők Páris városának tekintete, és a' Vitéz seregek látszanak. Ezen szép gondolatot Kraft nevű Képiró olajos festékekkel remek módon lefestette, és a' Kép Ns. Pest Vármegyének gyűlései nagy palotájába felállítatott. De hogy Felséges Urunk eránt a' tiszteletet, szeretetet, és háladást még inkább neveljék és örökösítsék azon nagy történetet is, hogy győzedelmeik után a' Felséges Szövetségesek Budát Hazánknak fő városát meglátogatni méltóztattak, az említett képet rézre metszették. Ezen munka is szerentséden vége ment, 's valamint az írott kép, úgy ez is a' három Felségeknek jelesen etlalált arculatjaikat tetszetősen mutatja. A' metszés nagy formában vagyon, 's olly finom véséssel készült, hogy a' mesterség kívánatinak tellyesen megfelel. Nyomtattatott egész Regál árkusra...Mind az írott, mind a' metszett kép örökös bizonyosága léssen a' Magyar Nemzetnek a' Szép Mesterségek eránt való finom ízlésének, és a' nagy történetek eránt buzgó részvételének. – (Ezen metszett képek mostanában osztottak ki a' Ns. Vmegyé Rendei között.)¹¹

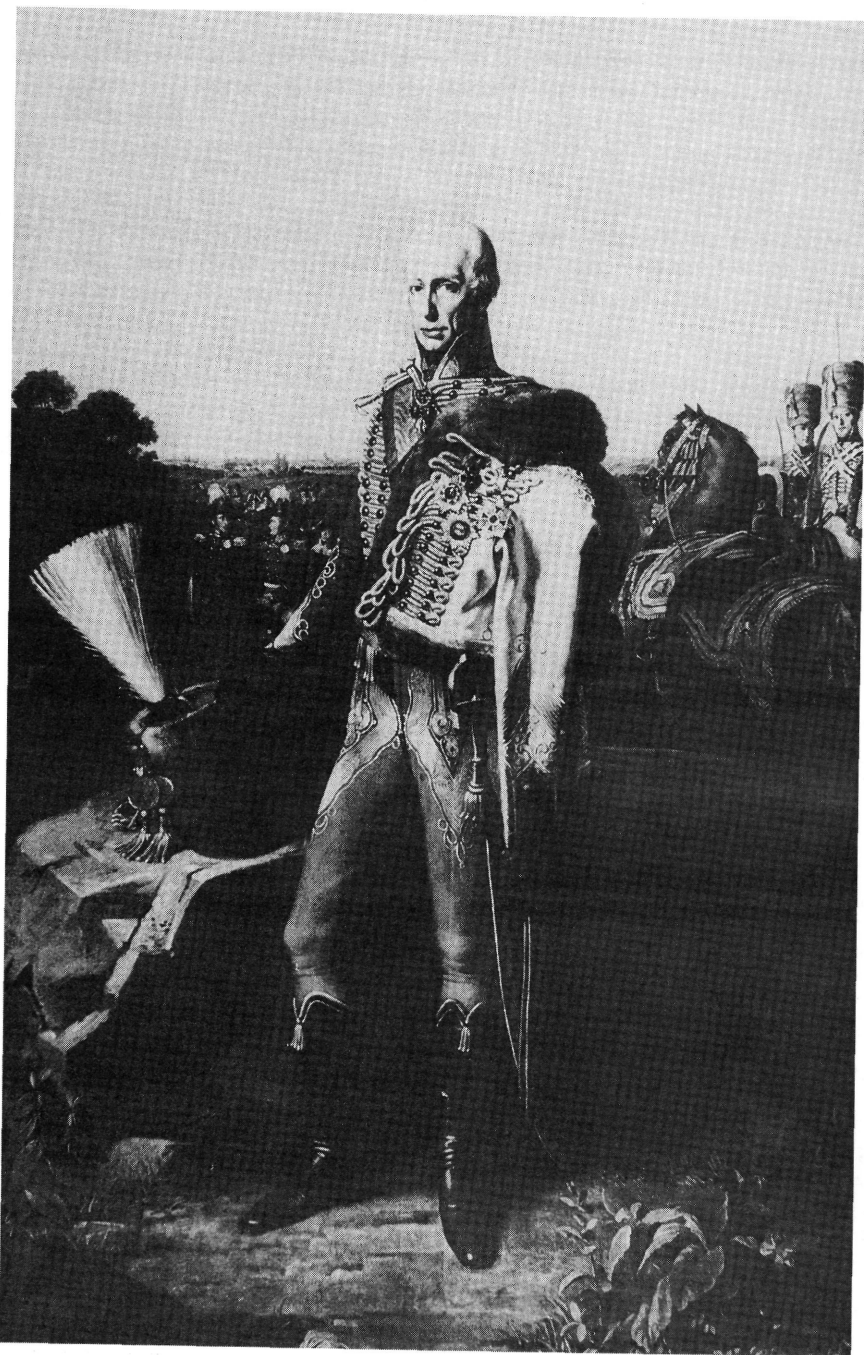
Az ismertetett műalkotás mind műfaja (uralkodói portré), mind elkészítésének „lojális gesztusként”¹² értelmezhető indokai (I. Ferenc és a Szent Szövetség Napóleon elleni győzelmei, illetve a három császár 1814-es pest-budai látogatása emlékének megörökítése)¹³ alapján elsődlegesen az uralkodócsalád tagjainak vagy a birodalom politikusainak, hadvezéreinek tiszteletére létrehozott ún. monarchikus-

¹⁰ Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka. Ltsz. 2230. A festményről I. RÓZSA György: *Megjegyzések a magyar történeti ikonográfia néhány kérdéséhez.* = Folia Archeologica (6.) 1954. 163–165.; FRODL-SCHNEEMANN: *i. m.* 1984. 57, 138–139.; CIFKA: *i. h.* 1993. 52.

¹¹ Hazai és Külföldi Tudósítások 1818. I. félév 49. szám. 385–386. (Az oldalszámozás téves.) A tudósító közli a metszet feliratainak pontos szövegét is. A festménynek és a róla készült metszetnek az osztrák sajtó is figyelmet szentelt: Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode, 1818. 52. szám, II. negyedév, 417. és Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst, Wien, 1821. (XII. évfolyam) 144, 512.

¹² RÓZSA: *i. h.* 1954. 165.

¹³ Ezt a szándékot mind a Hazai Tudósítások cikkírója, („örökösítsék azon nagy történetet is, hogy győzedelmeik után a' Felséges Szövetségesek Budát Hazánknak fő városát meglátogatni méltóztattak...”), mind a képről 1817-ben Karl Rahl által szintén Pest megye megbízásából készített nagyméretű rézmetszet (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka. Ltsz. 1255) latin nyelvű, a Hazai Tudósítások műleírásában is közölt szövege („Franciscus I. / Domita Gallorum Ferocia / Usurpationibusque coercitis / Vindices Libertatis Europae / Felici Foedere Iuncti Principem / Unionis / Lutetiis Parisiorum Appropinquantem / 17 Calendar Maii 1814 Obvii Exceperunt / Budam Pannonum Profectum / 8 Calendarum Novembris E.A. Itineris Comites Secuti sunt...”) hangsúlyozza.

*Peter Krafft: I. Ferenc császár portréja. (1816)
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka (ltsz.: 2230).*

hódolati emlékművek hagyományát¹⁴ követi. Megjelenik benne ugyanakkor – a festmény témáját, illetve a megrendelők szándékát illetően egyaránt – a nemzeti-hazafias indíttatású emlékmű-állítás eszméje is. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* újságírója egyenesen úgy fogalmaz, hogy a kép elkészíttetésének fő indoka a napóleoni háborúkban részt vevő magyarok katonai erényeinek, hadi diadalainak „megörökösítése” volt. A Pest megyei rendek – írja – azért határozták el I. Ferenc „Páris városába győzedelmes bemenetelének” lefestetését, „Mint hogy ezen szerentsének a’ Magyar Hadak egyik fő eszközei voltak, akár a’ zsoldos Katonaságunkat, akár a’ könnyű Lovagiainkat tekintsük.”

Emlékműveket, emlékjeleket – mint köztudott – az ókor óta gyakran állítottak fel csaták helyszínén vagy kiemelkedő hadisikerek emlékének megörökítésére – elég, ha az ókori római birodalom dáciai hadjáratának diadalát majd’ két évezrede hirdető Trajanus-oszlopot említjük. A magyar hadisikerek, harci erények vagy áldozatos hősiesség emlékművekben – a 18. század végéig gyakrabban történelmi témájú irodalmi (Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*) vagy képzőművészeti¹⁵ alkotásokban – történő megjelenítésének hagyományát ugyanakkor ezen az általános szokáson túl egy sajátos nemzet-karakterológiai toposz is befolyásolhatta.

A nemzet – a nemzeti – azonosságtudatának és etikai értékrendjének a 19. századig egyik legfontosabb, legmeghatározóbb eleme a külföldiek által is elfogadott és hangoztatott, a magyarok vitézségét, harcra termettségét, harciasságát hangsúlyozó toposz volt.¹⁶

¹⁴ PAPP Júlia: „...*Ein Denkmaal, welches auch die Nachwelt noch bewundern wird...*” (*Sajtóhírek 18. század végi hazai monarchikus „emlékművekről.”*) = Művészettörténeti Értesítő 2000. 1. sz. 119–131. A 18–19. század fordulóján és a 19. század elején az emlékműállítás szándéka – mint Krafft I. Ferenc portréja és a róla készült rézmetszet, illetve I. Ferenc 1792-es budai koronázását ábrázoló festménye is jelzi – nemcsak köztéri szobrok, emlékoszlopok, hanem festmények, metszetek készítésében, könyvek kiadásában is megvalósulást nyerhetett.

¹⁵ RÓZSA György: *A magyar történetábrázolás a 17. században*. Bp. 1973.; GALAVICS Géza: *A török elleni harc és egykorú világi képzőművészetünk*. = Művészettörténeti Értesítő 1976. 1. sz. 1–40.; UÓ.: *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*. Bp. 1986. UÓ.: *Válsághelyzetek és képzőművészeti válaszok a 17–18. századi Magyarországon*. In: *Sub Minervae Nationis Praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára*. Bp. 1989. 51–55. A vitézi ideál megjelenítéséről a középkori Szent László-ábrázolásokban: MAROSI Ernő: *Magyarok középkori ábrázolásai és az orientalizmus a középkori művészetben*. In: *Magyarok Kelet és Nyugat közt. A nemzettudat változó jelképei*. Szerk.: HOFER Tamás. Bp. 1996. 83. A magyarok virtuóz katonai ügyességét jeleníti meg Mattheus Küssel A magyar vitézség apoteózisa Wesselényi Ferencnek ajánlva című metszete (1663. Bécs, Albertina. vö.: GALAVICS: i. m. 1986; *Történelem-kép...* 2000. 368–370.), s a vitézi erények megörökítésre méltó voltát hangsúlyozta az a metszet is, melyen a nemzet történetét író tudósnak Hermész csatajelenetet ábrázoló képet mutat. (SCHWANDTNER, Johann Georg: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres...* Vindobonae 1746, Tomus II. Pars I. 111. vö.: MAROSI Ernő: *A magyar történelem képei*. In: *Történelem-kép...* 2000. 13.)

¹⁶ Egy 18. század végi hazai „öröm-alkotvány”-on, vagyis a főispáni beiktatás alkalmából készített efemer építményen látható volt „Magyar Ország, Scythiai Szűznek, vagy is inkább Amazonnak képében, Oroszlán bőr volt felső öltözte, mely a’ vitézségnek ’s erőnek jelentője.” Hadi és Más Nevezetes Történetek 1791.215–216. A fiatal Batsányi magyarra fordította, átdolgozta és 1785-ben Pesten *A’ magyaroknak vitézsége. Régiek példáival meg-megvilágosítva* címen kiadta Gasó István 1745-ben Nagyszombaton megjelent *Bellica Hungarorum fortitudo* című jezsuita promóciós nyomtatványát. *Batsányi János összes művei. II. S.a.rend.* KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor. Bp. 1960.

„A' Nemzetek” – írta 1819-ben Nagy Pál nagyváradi történelem-professzor a napóleoni háborúk nevezetes hőse, Simonyi „óbestei”, azaz vitézvári báró Simonyi József ezredes-kapitány haditetteit bemutató könyve ismertetésében – „mindenkor, sőt máig is büszkélkednek nevezetes Vitézek' tetteivel; és minden alkalmatossághoz buzgón ragazkodnak, hogy bátor lelküsedeket öröm érzések közt másokkal megismerjék. Melly dicső ösztönnel Magyar Nemzetünk annál inkább diszeskedhetne, mivel vitézség szerzette Hazánknak eleitől óta, háború, had, és vitézség volt minden története, és minden idő szakaszokban találkoztak Árpád' igaz Onokáji, kik többnyire szerencsés kimenetellel léptek ki vitézség szülte Magyar Hazánk védelmére. –”¹⁷

E dolgozat keretében természetesen a toposz évezredes történetének még csak vázlatos ismertetésére, a változások, hangsúlyeltolódások okainak felsorolására sem vállalkozhatom. Néhány összetevőjének említésével csupán a téma gazdagságát kísérelhetem meg érzékeltetni.

A magyarok harciasságának, vitézségének toposzához kapcsolódott például – Nagy Pál fentebb említett szavaival élve – a „vitézség szerzette Haza” eszméje. Kialakulása – mint Kristó Gyula rámutatott¹⁸ – több évszázados folyamat eredménye volt. Biborbanszületett Konstantin 950 körül keletkezett, „A birodalom kormányzásáról” című munkája 38. fejezetében tükröződő magyar hagyomány szerint a magyarok a besenyők támadása elől, tehát kényszerűségből menekülve jutottak el a Kárpát-medencébe, ahol – elűzve onnan Nagy Morávia lakóit – letelepedtek. A 12–13. század fordulójának krónikairódmájában kezdtek kikristályosodni a honfoglalás önként választott¹⁹ és kiérdemelt voltát hangsúlyozó, a honszerzést legitimáló tényezők. Az arisztokrácia birtokbírása jogalapjának kiszélesítése érdekében (s a szegényes forrás- és tényanyag következtében) Anonymusnak „elleneségeket kellett koholnia, akiket a honfoglaló magyar vezérek rendre legyőztek, s így a magyarok vérük ontásával jutottak hozzá a Kárpát-medencéhez...” A honfoglalás jogalapjai között a névtelen jegyzőnél a csellel való ország-szerzés és az Árpádnak és Álmosnak Attilával való rokonságára²⁰ épülő történeti jog mellett „a legfontosabb, az egész gesztát átszövő elem a Kárpát-medence vérről, szüntelen harcok révén való megszerzése volt.”²¹ „Itt küzdtenek a honért” – írta évszázadokkal később Vörösmarty Mihály is a Szózatban – „Árpádnak hadai.”²²

Bár a keresztény hitre való áttérést követően – nyilván az egyetemes üdvtörténet által meghatározott új morális értékrend elterjesztése és stabilizálása érdekében – a korai idők hazai latin nyelv-

¹⁷ Tudományos Gyűjtemény 1819. I. 125. „Hazafi reménnyel bizakodok, hogy ezen századunk dicső Hérossának példás és gyönyörködtető élete olvasásában minden igaz Magyar, nemzeti örömmel részt venni kíván...., – teszi hozzá a szerző.

¹⁸ KRISTÓ Gyula: *A honfoglalás a középkori magyar történeti hagyományban.* = Magyar Tudomány 1996. 8. sz. 1004–1010.

¹⁹ A kellemes éghajlat alatt megszorodott népességű szittyai földön lakó magyar nemzet a hét vezér vezetésével – írta Anonymus – a „helyszükét tovább nem tűrhétvén...késedelem nélkül fegyverrel, haddal igyekezett módját ejteni, hogy...olyan földet foglaljon el magának, amelyen laknia lehet.” ANONYMUS: *Gesta Hungarorum.* Bp. 1977. 82.

²⁰ ANONYMUS: *i. m.* 1977. 78–79.

²¹ KRISTÓ: *i. h.* 1996. 1007–1008.

²² „Más néppel ontott bajnoki vért hazánk / Szerzője, Árpád, a Duna partján.” – bírálja honfitársai hazafiatlanságát 1810-ben Berzsenyi Dániel is „A magyarokhoz (I.)” című költeményében. Az „országot hódító” „úri szittyák” nemesi hagyományának kritikája majd – többek között – Ady Endrénél jelenik meg. Vö.: MAROSI Ernő: *A magyar történelem képei.* In: *Történelem-kép...* 2000. 19.

vű irodalma „a magyarság pogány kori előtörténetének szándékos kiiktatására” törekedett,²³ a világhódító hunoktól, az „Isten ostoraként” („flagellum Dei”) tisztelt Attila népétől való leszármazás tudata a nemességet öntudatos büszkeséggel töltötte el. A bátor, a „harcban vitéz”²⁴ szittyákkal, azaz a sztyeppei szkítákkal való rokonság gondolata²⁵ – a honszerzés másik fontos alapjának, a hun ősök által egyszer már meghódított Pannóniába, az egykori hazába való visszatérés, „visszajövetel” jogosultságának a hangsúlyozása mellett – a legkorábbi időkől kezdve a magyarok harciasságának, vitézségének „image”-át is erősítette, igazolta. A szittya nemzet „kemény volt a harcban és gyors a lovon; a fején sisakot hordott, az íjjal, nyíllal különbül bánt, mint a világ összes nemzetei közül akármelyik, s hogy csakugyan ilyen volt, azt az utódairól is megítélhetitek.” – írta Anonymus.²⁶ A magyarok „diadalairól és bátorságukról” írta krónikáját Kálti Márk is.²⁷

A XV. századi köznemesi életszemlélet, gondolkodás és érzés is – „melynek legeurópaibb, de mindamellert legöntudatosabb képviselője” maga Mátyás király volt – „ideálját a hun-szittyai katonában látja.”²⁸ Ez a „műveltség és az élvezet iránt érzéketlen” réteg Mátyás költséges kultúrappártolását is helytelenítette, a művészeteket a régi erkölcsök, a szigorú katonai erények megrottójának vélte. Katonás²⁹ és antiintellektuális jellemüket mind az idelátogató külföldiek,³⁰ mind saját maguk hangsúlyozták.³¹ Mátyásnak a dicsőséges hun királlyal való hasonlatosságát (Secundus Attila) a király történetírói is kiemelték.

²³ Uo.: 19.; KRISTÓ Gyula: *Kik és hányan voltak a honfoglaló magyar vezérek? A magyar őstörténet és a krónikáiról.* = *História* 1999. 4. sz. 7–9. A honszerző Árpád kultusza, illetve a keresztény államot alapító Szent István tisztelete közötti 19. századi, aktuálpolitikai szempontoktól sem mentes „versenyéről” 1.: SINKÓ Katalin: *Árpád kontra Szent István.* = *Janus* VI. Pécs, 1989. 1. 42–52. és Uő.: *Ezredévi ünnepeink és a történeti ikonográfia.* = *Művészettörténeti Értesítő* 2000. 1–2. sz. 1–21.

²⁴ ANONYMUS: *i. m.* 1977. 80.

²⁵ A hun és a magyar nép rokonságának, azonosságának évszázadokig továbbélő tanát krónikájában Kézai Simon dolgozta ki. Anonymus – mint láttuk – még csak Árpád és Álmos Attilával való rokonságát hangsúlyozta. KRISTÓ: *i. h.* 1996. 1008. L. még: DOMOKOS Péter: *Szkitiától Lapponiáig.* Bp. 1990.

²⁶ ANONYMUS: *i. m.* 1977. 80. A magyarok is – véli a krónikás – „igen vitéz és a hadi viszonytagokban felette hatalmas nemzet.” Uo. 82.

²⁷ *Képes Krónika.* Bp. 1964. 67.

²⁸ BENDA Kálmán: *A magyar nemzeti hivatástudat története (A XV–XVII. században).* Bp. 1937. 16, 19.

²⁹ Mátyás például így beszélt magáról: „Nem sok teológiai könyvet olvastam, egyebet sem sokat. Már gyermekkoromtól fogva a királyi méltóságra neveltek, és sok mindentől csak keveset tanultam, inkább a hadi tudományt tettem valamennyire magamévá.” GALEOTTO, Marzio: *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv.* Bp. 1979. 96.

³⁰ BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei.* Fordította KULCSÁR Péter. Bp. 1995. 867–869. „Mert zenészek és lantosok is vannak ám ott” – írta Galeotto is Mátyás lakomáiról – „akik a vitézek tetteit hazai nyelven lantkísérettel eléneklik... Mégpedig mindig valamilyen nagy hőstettet énekelnek meg, és soha nem hiányzik a hozzávaló esemény. Ugyanis Magyarország különféle nyelvű ellenségek közt fekszik, ott tehát mindig parázslék a háború. Szerelmes dalokat ritkán énekelnek.” GALEOTTO: *i. m.* 1979. 56.

³¹ BENDA: *i. m.* 1937. 19–20. A magyar nép – írja egy neves történész a 19. század közepén – „férfiakban gazdag és szabad. Fényűzéshez s kincsgyűjtéshez semmi hajlama; csak arra törekszik, hogy a lélek ereje által elleneit felülhaladja.” SZALAY László: *Magyarország története I–IV.* Lipcse, 1852–1854. I. 5. Idézi: BOROS Judit: *Munkácsy Mihály Honfoglalása.* = *Művészettörténeti Értesítő* 2000. 1–2. sz. 141. Köztudott ugyanakkor, hogy a humanisták – mint például Adrianus Wolphardus „Elégia Janus Pannonius költőhöz” (1522) című verse mutatja – a művészeteket a

Közismert ugyanakkor, hogy a harcias, vitéz magyarokról kialakult középkori és koraujkori toposz – a hunokat boszorkányok és ördögök ivadékainak tartó késő antik történetírók és egyházatyák nézeteinek továbbélése mellett bizonyára nem függetlenül a kalandozó magyarok harcmodoráról szerzett keserves nyugat-európai tapasztalatok hagyományozódásától – külföldön a hunok vérszomjas kegyetlenségével párhuzamba állított, mintegy abból eredeztetett barbárság képzetét sem nélkülözte.³² Az autentikusnak vélt Mátyás-ábrázolások között a 19. század közepéig itthon is szerepeltek olyan műalkotások, amelyek egy szakállas, apokrif Mátyás-portré hagyományát követték. Azét az ábrázolási típusét, amely a 15. század végén Itáliában megjelent, szatírmászk-szerű Attila-képek nyomán Mátyást „Attila fiziognómiai attribútumaival jelenítette meg”, az „ördögi, a civilizációt elpusztító Attila” uralkodásának Mátyás királyéval való hasonlatosságát hangsúlyozva.³³

A magyarok harciasságáról kialakult korábbi – mint láttuk, nem mindig hízelgő – kép a kényeszerű török-ellenes küzdelemnek a Hunyadiak alatti fényes, diadalmas, illetve a mohácsi csatát és az ország három részre szakadását követő tragikus, panasszal és jajjal (néha diadallal) teli évszázadai alatt a „propugnaculum et antemurale Christianitatis” (a kereszténység pajza, védőbástyája) toposzban³⁴ megtestesülő áldozatos hősiesség, az európai kereszténységet a vad pogányoktól védelmező, elkötelezett hivatástudat karaktervonásával módosult, gazdagodott.³⁵

A magyarok hadi erényeinek, bátorságának és hősiességének hangsúlyozása, illetve a nemzeti múlt diadalmas vagy tragikus hadieseményei, csatái emlékének „megörökösítése” tehát a 19. század elejéig – a történetábrázoláshoz hasonlóan – a nemzeti vonatkozású emlékműállításnak is egyik leggyakoribb, legnépszerűbb hazai témája volt.

A megvalósult vagy csupán terv formájában fennmaradt emlékművek egy része – mint például a vezekényi csatában (1652) elpusztult négy ifjú Esterházy emlékére gróf Esterházy Imre nagy-

katonai erényekkel egy rangra, vagy éppenséggel azok fölé helyezték. *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták.* Válogatta: KLANICZAY Tibor. Bp. 1982. 290.

³² Az egykor szelíd, békés szkíta nemzet – írta Anonymus is – „a háborúskodásba belefáradva, olyan kegyetlenné fajult, hogy – némely történetírók szerint – haragjában emberhúst evett, meg emberek vérért itta.” ANONYMUS: *i. m.* 1977. 80. Vö.: ÁCS Pál: *Apocalypsis cum figuris. A régi magyar irodalom történelemképe.* In: *Történelem-kép...* 2000. 51–52.

³³ MIKÓ Árpád: *Imago Historiae.* In: *Történelem-kép...* 2000. 40–41. L. még: VAYER Lajos: *Vom Faunus Ficarius bis zu Matthias Corvinus. (Beitrag zur Ikonologie des osteuropäischen Humanismus.)* = *Acta Historiae Artium* 1967. 191–196.; MIKÓ Árpád: *Divinus Hercules és Attila Secundus. Mátyás király műpártolásának humanista aspektusai.* = *Ars Hungarica* 1991. 151–152. A szakállas Mátyás-ábrázolások egy részének készítői ugyanakkor – mint Johannes Lichtenberger majd’ 50 kiadást megért, először 1488-ban megjelent *Pronosticatiojának* változó Mátyás-képei jelzik – egy reprezentatív, tekintélyes uralkodótípus, a „fejedelem” ideálképeinek kialakítására is törekedtek. SOLTÉSZ Zoltánné: *Johannes Lichtenberger Pronosticatiojának Mátyás királyra vonatkozó jóslata és illusztrációi.* = *Magyar Könyvszemle* 1976. 1–2. sz. 25–41.

³⁴ TARNAI Andor: *Extra Hungariam non est vita... (Egy szállóige történetéhez).* Bp. 1969; HOPP Lajos: *Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban.* Bp. 1992; IMRE Mihály: *A kereszténység védőbástyája. (Egy irodalmi toposz XVI. századi változatai.)* In: *Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században.* Szerkesztette: PETERCSÁK Tivadar. Eger, Heves Megyei Múzeumok Szervezete, Dobó Vármúzeum 1997. /*Studia Agriensia* 17./ 217–233. Az irodalmi toposz szemléletes képi megfogalmazást nyert a XVII. század II. feléből, ismeretlen mestertől származó, Magyarország a kereszténység védőbástyája című rézmetszetben. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka. Ltsz.: 58.3705.)

³⁵ A vitézség eszményének 16–17. századi változásairól: BITSKEY István: *Virtus és religió (Tanulmányok a régi magyar irodalmi műveltségről).* Miskolc, 1999. 87–134.

prépost által a csata színhelyén emelt oszlop (1734),³⁶ vagy a Zrínyiek birtokait megszerző Festetich család egyik tagja, Festetich László megrendelésére a keszthelyi kastély kertjébe 1820 körül Joseph Klieber által tervezett Zrínyi-kút³⁷ – a török elleni harcra buzdító propagandisztikus szándékú, gyakran egy-egy főnemesi család történetéhez, tagjainak katonai áldozatvállalásához kapcsolódó képzőművészeti reprezentáció 17. századi említett hagyományát³⁸ követi.

A magyarok harci-katonai erénye és/vagy önfeláldozó hősiessége nyert megfogalmazást azokban az emlékművekben is, amelyeket egyének vagy kisebb-nagyobb közösségek a győztes vagy vesztes csaták emlékére, illetve egyes katonai alakulatok tiszteletére hoztak létre. A jelentős történeti és régiségértékkel rendelkező építészeti emlék megvédésének – némi óvatossággal talán már „műemlékvédelmi” szempontúnak is nevezhető – szándéka mellett a hazafias indíttatású nemzeti emlékmű-gondolat csíráit fedezhetjük fel abban az 1696-ban kelt keményhangú levélben, amelylyel az erdélyi kenyérmezei csata (1479) emlékére a harcban részt vevő Báthori István vajda által emeltetett kápolna helyreállítása ügyében gróf Apor István a szászvárosi tanácshoz fordult.

„Ugi értem, amaz boldog emlékezetű...Báthori István, a' kenyér mezején a' Pogányság ellen ditsőséges harczának diadalmának örök monumentumára építet Kápolna egész ruinában vagion, holot penig vi Privilegii azon kápolnát eleitől fogva Kmkk kellet restauráltatni, ugi énis mint ő Felsegének Erdélyi Királyi Thesaurariusza ex officio intem, kérem, sőt...parancsolomis Kgkk, hofi minden haladek nélkül a' praemittált Kápolnát restauraltatván bé-zsendelyeztesse...külömben ha Ktek negligallya, magokk tulajdonítsa vakmerősegekk büntetésit...”³⁹

A mohácsi csata színhelyén egykor emelt, időközben félig elenyészett márvány emlékművet a 18. század végén a pécsi püspök meg akarta újítani.⁴⁰ A kenyérmezei csata hőseinek sírja fölé – a 19. század elejére már jórészt elpusztult, fentebb említett régi kápolna közelében – Orbán Antal egy, a csata emlékét az épület falára íratott versben is megörökítő ún. „Benczenci filegóriát”

³⁶ KUBINYI Ferenc–VAHOT Imre: *Magyarország és Erdély képekben. II.* Pest, 1853. 125–127. és Dr. BOROVSZKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Bars vármegye.* Bp. (é. n.) 357–358.

³⁷ BUTTLAR, Adrian von–GALAVICS Géza: *Magyarországi angolkertek.* Bp. 1999. 25–26.

³⁸ L. a 15. jegyzetet.

³⁹ Erdély történetére vonatkozó más forrásokkal együtt közreadta Döbrentei Gábor. Felső Magyarországi Minerva 1829. I. 32. A levél közzététele a nemzeti emlékmű-gondolat 19. század eleji aktualizálódását jelzi.

⁴⁰ A gyermek Festetich László és nevelője, Péteri Takács József mohácsi úti feljegyzéseiben található sorokat idézi GALAVICS Géza: *Dorffmaister István történeti képei.* In: „Stephan Dorffmaister pinxit”. *Dorffmaister István emlékkiállítás – Gedenkausstellung von Stephan Dorffmaister.* Katalógus. Szerkesztette: KOSTYÁL László, ZSÁMBÉKY Mónika. (Szombathelyi Képtár; Soproni Múzeum; Burgerländisches Landesmuseum, Eisenstadt; Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg 1997–1998) 84. Az utókor „Kijegyzi a' tett / Magos becsét; / 'S gyászoló keblében, / Mély fájdalommal / De büszke érzet' / Fellengete közt, / A' szép emlékezet / Borongó csendes / Virág felett, / Mint Spárta' hamvain / Az égi nagyság' / Hős-nimbusza.” – olvashatjuk A' mohácsi nap' harmadik századán. 1826. Augusztus' 29. című Bajza-költeményben is. Aurora 1827. 342–343. Az 1817-től a mohácsi csatamezőn tartandó emlékmisékről I. SINKÓ Katalin: *Elfeledett történeti képeink.* In: *Az emlékezésről.* Kiállítás és szimpozion. Vigadó Galéria. Bp. 2000. 89. Vö.: *Egyházi beszéd, melyet pétsi püspök ő méltóságának Király Jó'sef Úrnak a' mohácsi szerentsétlen ütközetnek örök emlékezetére tett fundációja szerént, annak mezején föl állított kápolnánál az öszve gyült keresztényekhez tartott Gozovits György szebényi plébános 29-ik Augustusban 1820. Pesten, 1820.*

emeltetett.⁴¹ A bécsi *Hadi és Más Nevezetes Történetek* szerkesztői neves osztrák művésztől a haza dicsőségét idegenek előtt is növelő, a Magyar Lovasság vitézségét megörökítő szép színezett rézmetszetet rendeltek (1790),⁴² a győri csata (1809) hőseinek tiszteletére pedig a zempléni rendek a 19. század első harmadában Sátoraljaújhelyen készítették egy – „a’ Haza Védőjének a’ Haza Védettjei” által emelt – emlékművet.⁴³

„Sokan mondták” – írta Holéczy Mihály a hétéves háború (1756–1763) 29 „burkus” hőseinek emlékére Heinrich porosz herceg által emeltetett rheinsbergi márvány-obeliszken (1790) található ábrázolásokat és feliratokat ismertető írásában – „oh Magyarok, melly dicsően omlott véretek ama’ hét esztendeig gázoló háborúban! oh bajnokaink’ hős vezérei, melly felhőkig nyúló oszlopok illetnek titeket!”⁴⁴ Holéczy éppúgy egy birodalmi háborúban megnyilatkozó magyar katonai-vitézi teljesítmény nemzeti emlékmű által történő elismerésének szükségességét hangsúlyozza,⁴⁵ mint a Peter Krafft I. Ferenc állóportréját ismertető tudósító.

Bár címében egy hősnak állít emléket, a közösségi megrendelés, illetve közintézményben történő elhelyezése révén a nemzet egészének önfeláldozó hősiességét reprezentálja – hogy tárgyunknál maradjunk – Peter Krafft Zrínyi kirohanása Szigetvárból című monumentális festménye (1825) is.⁴⁶ Mint az adományozók nevét tartalmazó könyv bronzoltárra helyezésének szándéka jelzi, a Zrínyi kirohanását, I. Ferenc budai koronázását és a Vitam et Sanguinem-jelenetet ábrázoló képek megrendelésénél is „voltaképpen egyfajta „emlék – mű” létrehozása volt a cél.”⁴⁷ Emlékművet – mégpedig nemzeti emlékművet – kívánt létrehozni a Simonyi József haditetteit bemutató könyv szerzője is. A mű megírásával – hangsúlyozza Nagy Pál – az volt a célja, hogy azt „a’ mostani és jövőendő magyar maradék példás követésére, ’s Nemzetünk dízére a’ Magyarok Oltárára tegye...”⁴⁸ vagyis hogy a nemzet példaadó hőseinek emlékét a közösség hosszú távú

⁴¹ Erdélyi Múzeum 1816. V. 184–185.

⁴² A Caspar Sambach és Mark Quirin által készített lap keletkezésének körülményeit ismerteti D. SZEMZŐ Piroska: *A magyar folyóiratillusztráció kezdetei*. = Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve, 1953. Bp. 1954. 121–124.

⁴³ IGAZ Sámuel: Hébe 1823, 268. *Cserneki és tárközi gróf Dessewffy József és kazinczi Kazinczy Ferenc kiküldött táblabíráknak vélemények a’ Tek. Zemplény-Várm. rendeihez a’ Győrnel MDCCCXIX. Jún. XIV. elesett vitézeknek állítandó emlék’ dolgában*. Sáros-patakon, 1811. 2. kiadás; HÖGYE István: *Kazinczy zempléni közszolgálat*. In: *Kazinczy Abaújban és Zemplénben. /Zempléni Füzetek/* 1978. 143–160.; SINKÓ Katalin: *A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai*. = Művészettörténeti Értesítő 1983. 4. sz. 188.

⁴⁴ Tudományos Gyűjtemény 1831. VIII. 4–5. A hétéves háborúban harcoló magyar katonák vakmerő bátorságának emlékét – ha „felhőkig nyúló oszlopok” nem is – Esterházy Imre rédei síremlékének Potsdam 1760. évi „huszáros” bevetelét bemutató márványreliefje – amely a város elfoglalására vonuló magyar lovas vitézeket ábrázolja – napjainkig őrzi. KERNY Terézia: *Huszárkaland Potsdamban. Esterházy Imre (1722–1792) rédei síremléke*. In: *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve. Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára*. Bp. 1991. 245–247.

⁴⁵ PAPP Júlia: *i. h.* 2000. 129.

⁴⁶ A korareformkorban egyre erősebbé váló nemzeti közösségi érzés kapott nyomatékos megfogalmazást abban is, hogy Peter Krafftnak a Pest megyei rendek megrendelésére készült, I. Ferencet ábrázoló festményét „Ns. Pest Vármegyének gyűlései nagy palotájában” – tehát reprezentatív politikai közintézményben – állították fel, s hogy a műalkotásról készült metszeteket szétosztották a képviselők között.

⁴⁷ SINKÓ Katalin szócikke In: *Történelem-kép...* 2000. 530.

⁴⁸ Tudományos Gyűjtemény 1819. I. 125. „A’ Magyarok” – idéz egy német újságot a hazai sajtó – „abbeli örömben, hogy Hadik fő Vezér a’ Sereg Kormányozójává választatott, kimettzeték ezen tiszteletre méltó Hérosnak a’ Képét, a’ melly azt a’ nagy Embert tökéletesen ábrá-

történeti emlékezete számára megörökítse. A világi-történeti – Simonyi esetében ráadásul szinte kortárs – események szakralizálásának szándékát – nyilván a hősie, nemes tettekben megnyilvánuló etikai értékek hangsúlyozása érdekében – mindkét esetben az oltárra helyezés, azaz egyfajta megszentelés, egy fennkölt, emelkedett erkölcsi régióba helyezés szimbolikus gesztusa jelzi.

*

A Krafft I. Ferenc-képeről beszámoló tudósító azon megjegyzése ugyanakkor, hogy „Mind az írott, mind a' metszett kép örökös bizonyága leszen a' Magyar Nemzetnek a' Szép Mesterségek eránt való finom ízlésének, és a' nagy történetek eránt buzgó részvételének”, azt igyekszik hangsúlyozni – vagy inkább bizonyítani – hogy a magyaroknak a (képző)művészethez és a (történet)tudományhoz, azaz a kultúrához is van érzékük.

A magyar nemzet harciasságának, vitézségének hangsúlyozása mellett ennek a karaktervonásnak – pontosabban hiányának – kiemelése is korábbi időkig nyúlik vissza. A reneszánsz időszakában kibontakozó európai „művelődési versenyben” – vagyis annak eldöntésében, hogy egy nemzet milyen mértékben alkalmas a tudományok és a művészetek gyakorlására és befogadására – kezdtek irodalmi formát ölteni azok a nemzet-karakterológiai összehasonlításokon alapuló, évszázadokon keresztül továbbélő toposzok, amelyek az európai nemzetek fejlettségének fokát – részben az ókori hagyományokra visszavezethető milió-, vagy klímaelmélet alapján⁴⁹ – vetették össze.

A kultúra társadalmi presztízsenek felvilágosodás-kori növekedésével, illetve a nemzeti öntudat és a hazafias szemlélet erősödésével párhuzamosan a 18. század második felétől a hazai művelődés hiányosságainak vizsgálata mellett itthon is egyre nagyobb hangsúlyt kapott a művelődési viszonyainkat érintő korábbi és kortárs külföldi kritikák, „balítéletek” visszautasítása. A „balvélekedések” – hogy tudniillik a magyarok csak a fegyverforgatáshoz, a harchoz értettek és értenek – megcáfolásának lehetőségét a hazai tudós és literátor-réteg számára egyrészt a korábbi irodalmi-kulturális eredmények, a szellemi hagyományok és a tárgyi emlékek összegyűjtése, másrészt a hazai kulturális viszonyok átalakítását, fejlesztését, az elmaradottság felszámolását célzó, a felvilágosodás és a korareformkor időszakában kibontakozó lelkes hazafias törekvések népszerűsítése, a kortárs irodalom és művészet támogatása, eredményeinek bemutatása jelentette.

A Ferenc császár portréját ismertető tudósító a két értékrend – azaz a nemzetnek a külföld által is évszázadok óta elismert harci, katonai erényei, illetve a művelődés felvilágosodás-kori felértékelődésével összefüggésben a kultúra iránti érzékenysége (ekkor még elsősorban magunk által hangoztatott) növekedésének – fontosságát egyaránt hangsúlyozta. A festményen ábrázolt jelenet a megrendelők szándéka szerint „megörökösíti” a magyar katonák vitézségét, hősiességét, a festmény és a róla készült rézmetszet pedig – pusztán azáltal, hogy a megrendelők életre hívták őket – a nemzet kulturáliságának „örökös bizonyosságai” lesznek. A kenyérmezei csata színhelyén épített kápolna Apor István értelmezése szerint – mint láttuk – még „csak” a pogányság elleni dicsőséges

---

zolja, és a' mellyet tsupán Barátaiknak osztogatnak el a' Magyarok. Ez a' metzés egy valóságos Remek.” Hadi és Más Nevezetes Történetek 1789. 489.

⁴⁹ Az elmélet öntudatos cáfolásával már Janus Pannoniusnál találkozunk:

„Tátod a szád, Toszkána szülötte, hogy engem

Barbár föld szült, és ostoba mégse vagyok.

Bár buta is származhat e földön akármí vidékről,

És olyan is, kiben ég, s lángol a nagyszerű szív...”

(*Janus Pannonius – Magyarországi humanisták*. Bp. 1982. Válogatta: KLANICZAY Tibor. 12.)

harc diadalának „örök monumentuma” volt. A Pest megyei rendek felbuzdulásából és akaratából festmény és metszet alakban realizálódott 19. század eleji „emlékmű”, Krafft I. Ferenc portréja ezzel szemben a nemzet mindkét, talán már nemcsak a szellemi-kulturális élet korabeli prominens képviselői számára, hanem a közvélemény megítélése szerint is egyre inkább egyformán fontossá váló karakternovásának emléket állított.⁵⁰

Az I. Ferencet ábrázoló állóportré és a festményről készült rézmetszet létrehozásának egyik említett indítékában – abban tudniillik, hogy a megrendelők az „emlékmű” funkciót ellátó művészeti alkotások elkészíttetésével egy nyilvános reprezentációval ünnepezték közelmúltbeli esemény (a szövetséges császárok pest-budai látogatása) emlékének megőrkítésére is törekedtek⁵¹ – a nyilvános reprezentációnak és a modern értelemben vett emlékmű-gondolatnak a közös gyökerekre, hagyományokra utaló összekapcsolódása is megfigyelhető.

*

Peter Krafft I. Ferenc portréjának korabeli hazai népszerűsége, a metszetformában széles körben elterjedt kompozíció későbbi többszöri átvétele a tudományos kutatásban ismert.⁵² Nem tudni, hogy a hazai sajtó által említett következő festmények Krafft képe után készültek-e, azt mindenesetre jelzik, hogy az uralkodónak magyar katonai ruhában való ábrázolása ebben az időszakban gyakori lehetett. Tolnay József volt nemzeti főiskolai tanár – olvashatjuk 1821-ben egy tudósításban – a császár „mellképét magyar Katona öltözetben díszesen lefestette, és szép rájába foglaltatván” volt iskolája termében függesztette fel, hogy az ifjúságot az uralkodó tiszteletére nevelje.⁵³ A kassai királyi akadémia professzorai és tanulói 1826-ban saját költségükön készítették intézményük számára a pesti Peschky Józseffel egy I. Ferencet magyar táborszernagygyűlésében ábrázoló, „igen szépen, és helyesen festett” életnagyságú portrét.⁵⁴

A következő két hírből sem a festmények kompozíciójára, sem arra nem történik utalás, hogy a portréfestők milyen öltözetben ábrázolták az uralkodót. Mivel azonban a tudósításokban említett festők nevét a kutatás kapcsolatba hozta Krafft festményével, illetve személyével, nem zárható ki az 1816-os portréval való tematikai vagy stílári rokonság. A budai főgimnázium 1827. évi

⁵⁰ Talán ez a kettős értékrend nyilatkozott meg abban, hogy az 1780-as években Ráday Gedeon péceli kastélya kertjében Zrínyi Miklósnak és Gyöngyösi Istvánnak akart márvány emléket állítani. BUTTLAR–GALAVICS: *i. m.* 1999. 24. „Hajdan csak a kard szerze dicső nevet a híres Árpád nagy maradékinak” – írta Ferenczy István szobrász – „most pedig a Tudomány ’s Barátkozás élesztik forró kebleinket...” Tudományos Gyűjtemény 1823. X. 122. A művelődés áldásait jelképező ábrázolások – „1. Vitézek jönnek a Bölcseségnek áldozatot tenni...3. A Bölcsesség boldogságot terjeszt a tartományokban...4. Serkentést kap a hathatóságtól gyamolított munkásság, ’s a művészség és tudomány virágzik...” – voltak többségben az említett rheinsbergi hadi emlékmű reliefjein is. Tudományos Gyűjtemény 1831. VIII. 7.

⁵¹ A szövetséges uralkodók 1814. október 25-i magyarországi látogatásáról beszámoló tudósítók – a kor szokásához híven – részletes leírásokat adtak Pest és Buda házainak feldíszítéséről és kivilágításáról, illetve azokról az ideiglenes építményekről és nyilvános ceremóniákról, amelyekkel a helyiek a fejedelmeket köszöntötték. Magyar Kurír 1814. II. „Honnyi Levelek, Tudósítások, és Egyebek a 38. Darabhoz.” 82., Hazai és Külföldi Tudósítások 1814. II. 270–272, 277–279, 285–287.

⁵² RÓZSA: *i. h.* 1954. 165.

⁵³ Hazai és Külföldi Tudósítások 1821. I. 9.

⁵⁴ Ofner und Pester Zeitung 1826. 598–599, Hazai és Külföldi Tudósítások 1826. I. 313, Magyar Kurír 1826. I. 334–335. A festmények a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának katalógusában nem szerepelnek.

ünnepségén az oratórium a császár „igen tsinos, és jól talált ’s T. Marczinkay Úr⁵⁵ által készített magyar képével díszkeskedett.”⁵⁶ A császár és a nádor képével akarták díszíteni 1830-ban a Vas megyei rendek a szombathelyi vármegyezházát. A képeket „egy híres hazafi Képírónk Miklóssy József készítette Bétsben. —”⁵⁷ Miklóssy József egy másik magyar festőhöz, Kozina Sándorhoz hasonlóan Bécsben Peter Krafft tanítványa volt.⁵⁸

PAPP JÚLIA

Egy reformkori pedagógiai kézikönyv és korabeli sajtóvisszhangja. Puchói Marczibányi Lajos 1833-ban 20 aranyat ajánlott fel egy a falusi nép oktatását elősegítő kézikönyv megírására. A pályakérdés így szólt: „Mit kell falusi tanítóknak tudniok a nép oktatása végett és mire tanítassanak a falusi gyermekek?”² Az 1835-ben összeült bírálóbizottság, (amelynek tagjai Fáy András, Schedius Lajos, Bitnitz Lajos, Kis János, Szilasy János és Döbrentei Gábor voltak) az első díjat Edvi Illés Pál: *Első oktatásra szolgáló kézikönyv*³ című munkájának ítélte oda. A második díjat Warga János nagykőrösi professzor nyerte⁴, és erre a pályázatra írta meg figyelemre méltó munkáját az akkor Pesten mérnöki tanulmányokat folytató Sasku Károly⁵ is.

A mű *A tanítás alaptudománya* címmel három kötetben jelent meg Pesten 1837–1838-ban.⁶ A korabeli sajtóban Warga János tollából megjelent ismertetésen kívül⁷ a munka visszhangtalan maradt, érdemi értékelésére később nem került sor⁸, pedig a könyv számos, ma is követésre méltó gondolatot tartalmaz.

⁵⁵ Marczinkay Elek 1822-ben készített festménye egy Krafft kompozícióját átvevő mű (nem pontos) másolata. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka. Ltsz. 2309. RÖZSA: *i. m.* 1954. 165.

⁵⁶ Hazai és Külföldi Tudósítások 1827. I. 9.

⁵⁷ Hazai és Külföldi Tudósítások 1830. I. 298.

⁵⁸ RÖZSA: *i. m.* 1954. 165.

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és az OTKA (D 25048) támogatásával készült.

¹ Marczibányi Lajos unokaöccse volt a tudomány és irodalom pártoló Marczibányi István (1752–1810) udvari tanácsosnak.

² Vö: FEKETE Géznáné: *Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomtételei és előzményei.* Bp. 1988. 207.

³ EDVI ILLÉS Pál: *Első oktatásra szolgáló kézikönyv, vagyis a legszükségesebb tudományok öszvevessége, vallási különbség nélkül minden néptanítók s tanulók számára.* Buda, 1838.

⁴ WARGA János: *Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra. I–II.* Buda, 1837–1838.

⁵ Sasku Károly (Felsőbánya, 1806. – Pest, 1869. július 22.): mérnök, tanár. Szülővárosában, majd a debreceni református kollégiumban tanult. A selmeci bányászati akadémián, később Pesten folytatott mérnöki tanulmányokat. 1842. és 1844. között a máramarosszigeti református liceum tanáraként működött, ahol nevelést, bölcséletet, jogot és mennyiségtant tanított. Ezt követően részt vett a Tisza-szabályozás munkálataiban. Az 1848/49-es forradalomban honvéd századosként harcolt. Orosz fogságba esett. Szabadulása után hosszú ideig nem kapott állást. 1860-ban az Akadémián a nyomtatványok javítója lett, 1865-től haláláig, mint főjavító tevékenykedett. Számos műve jelent meg, geometriai, nyelvészeti, filozófiai, jogi és pedagógiai témákból. Tankönyveket is írt.

⁶ SASKU Károly: *A tanítás alaptudománya. I–III.* Pest, Beimel, 1837–1838.

⁷ Figyelmező 1837. II. 341–345. és 1838. II. 342–347.

⁸ A művet KISS Áron: *A nevelés és oktatástörténet kézikönyve* című 1880-ban (251.) és a *Magyar népiskolai tanítás története* című 1881-ben (208.) megjelent munkájában említi. A szerzőről szóló rövid megemlékezésében LUKÁCSY Sándor is említi a könyvet. (*Egy elfelejtett pedagógus, Sasku Károly.* = Köznevelés 1961. 758.)